

บทบาทและความสำคัญทางการเมืองของ “ช้างเผือก” ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

The Role and Political Significance of the “White Elephant” during the Reign of King Maha Chakkraphat

สำราญ พลดี^{1*}

เบญจรัตน์ สัจกุล²

Samran Phondee

Benjarat Sutjakul

(Received: March 3, 2025; Revised: April 20, 2025; Accepted: April 28, 2025)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญทางการเมืองของ “ช้างเผือก” ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่อง “ช้างมงคล” และแนวคิดเรื่อง “จักรพรรดิราช” ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การศึกษาพบว่า ช้างเผือก หมายถึง ช้างที่มีมงคลลักษณะ 7 ประการ คือ ตาขาว เพดานปากขาว เล็บขาว ขนขาว ฟันหนังขาวหรือสีกัลยาใหม่ ขนหางขาว และอันทโกศขาวหรือสีกัลยาใหม่ ในทางกฎหมายเรียกว่า ช้างสำคัญ เป็นช้างมงคลตามคติความเชื่อโบราณว่าเป็นของมีค่า คู่บุญบารมีของกษัตริย์และเป็นสัตว์มงคลของบ้านเมือง ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพบว่าช้างเผือกเกิดขึ้นมากถึง 7 ช้าง พระองค์จึงได้รับพระราชสมัญญาว่า “พระเจ้าช้างเผือก” นอกจากการเป็นของมีค่าคู่บุญบารมีกษัตริย์และการเป็นสัตว์มงคลคู่บ้านเมืองแล้ว ช้างเผือก ยังมีบทบาทและความสำคัญทางการเมืองอย่างน้อยใน 3 มิติ คือ 1) บทบาทและความสำคัญทางการเมืองในฐานะเป็นเครื่องราชบรรณาการไป “จัมก้อง” จักรพรรดิจีน 2) บทบาทและความสำคัญทางการเมืองในการสร้างพันธมิตรกับกรุงล้านช้างเพื่อถ่วงดุลอำนาจกับพม่า และ 3) บทบาทและความสำคัญทางการเมืองในการเป็น “ข้ออ้าง/เหตุผล” ของพม่าเพื่อทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยา ทั้ง 3 มิติ ล้วนเชื่อมโยงแนวคิดเรื่อง “จักรพรรดิราช” หรือกษัตริย์ผู้มากด้วยบุญบารมี โดยช้างเผือกทำหน้าที่เสริมแนวคิดดังกล่าว

คำสำคัญ: ช้างเผือก บทบาทและความสำคัญทางการเมือง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

Abstract

The objective of this article is to analyze the political role and significance of the "White Elephant" during the reign of King Maha Chakkraphat. This analysis is linked to the traditional beliefs surrounding the concept of the "Auspicious Elephant" and the notion of the "Chakravartin" in the Ayutthaya period. The study found that the "White Elephant" refers to an elephant

^{1,2} คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสุขภาพ มหาวิทยาลัยนวมินทราชูราช กรุงเทพฯ 10300

Faculty of Science and Health Technology, Navamindradhiraj University, Bangkok, 10300 Thailand.

*Corresponding Author E-mail: samran.p@nmu.ac.th

possessing seven auspicious traits: white eyes, a white palate, white nails, white hair, white skin (or skin resembling the color of a new earthenware pot), white tail hair, and white testicles (or of similar color). In legal terminology, it is classified as a "Royal Elephant", an animal regarded as highly auspicious according to ancient beliefs. It is viewed as a symbol of immense value, reflecting the king's merit and serving as an auspicious emblem for the kingdom. During the reign of King Maha Chakkraphat, the kingdom boasted as many as seven white elephants, which earned the monarch the honorific title of the "White Elephant King". Beyond being a symbol of royal virtue and national fortune, the white elephant also carried significant political implications in at least three key dimensions, including as: (1) A diplomatic offering or tribute to the Chinese Emperor (Jimkong/Tributary System); (2) A tool for forging alliances with Lan Xang, aimed at balancing power against Burma; and (3) A pretext for Burma to wage war against Ayutthaya. These three dimensions are intricately tied to the concept of the "Chakkraphatirat", or a king of supreme merit and moral virtue, with the white elephant serving to reinforce this notion.

Keywords: White Elephant, Political Significance and Role, King Maha Chakkraphat

บทนำ

ช้าง ถือเป็นสัตว์ขนาดใหญ่ที่อยู่คู่ประวัติศาสตร์ทั้งผู้คนและบ้านเมืองในภูมิภาคอาเซียน ช้างในสังคมไทยได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์คู่บุญบารมีของกษัตริย์และเป็นสัตว์มงคลคู่บ้านคู่เมืองมาตั้งแต่อดีตอันเป็นผลมาจากคติความเชื่อที่รับมาจากวัฒนธรรมอินเดีย ช้างถูกนำมาใช้งานในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในวิถีชีวิตใช้เป็นพาหนะในการสงคราม จนถึงการเป็นมิ่งขวัญมงคลกับบ้านเมือง นอกจากนี้ช้างที่มีลักษณะพิเศษยังได้รับการยกย่องสูงส่งขึ้นไปในหลายลักษณะ เช่น ช้างพระที่นั่งในการสงคราม ช้างคู่บุญบารมีของกษัตริย์ ฯลฯ

ด้วยลักษณะของช้างที่เป็นสัตว์ขนาดใหญ่ มีพลังกำลังมาก มีความเฉลียวฉลาด มนุษย์จึงสามารถนำมาใช้งานได้หลายกรณี และช้างเผือก คือหนึ่งในช้างที่หาได้ยากและเป็นสัตว์มงคลคู่บารมีของพระมหากษัตริย์ ซึ่ง **ช้างเผือก** แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ประกอบด้วย **ประเภทที่ 1 ช้างเผือกเอก** เรียกว่า **สารเสวตร** มีลักษณะถูกต้องสมบูรณ์ตามตำราคชลักษณ์ มีร่างใหญ่ ผิวขาวบริสุทธิ์ดุจสีสังข์ เป็นช้างมงคลคู่บ้านคู่เมือง **ประเภทที่ 2 ช้างเผือกโท** เรียกว่า **ปทุมหัตถิ** มีผิวสีชมพู คล้ายสีกลีบบัวโรย หรือบัวแห้ง เป็นช้างมงคลเหมาะแก่การทำสงคราม และ **ประเภทที่ 3 ช้างเผือกตรี** เรียกว่า **เสวตคชลักษณ์** สีผิวเหมือนใบตองอ่อนตากแห้ง (สรวิชัย ฤทธิบุญโรจน์, 2563) ซึ่งการพิจารณาลักษณะของช้างมงคลเหล่านี้ ส่วนใหญ่อ้างอิงจาก ตำราคชศาสตร์ ที่เป็นตำราว่าด้วยเรื่องของ ช้างเผือก ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ตำรา คือ 1. คชลักษณ์ ที่กล่าวถึง รูปพรรณสัณฐานของช้างต่าง ๆ ทั้งดีและชั่ว ถ้าได้ไว้จะให้คุณและโทษตามแต่ลักษณะช้าง 2. คชกรรม

หรือ ตำราที่รวบรวมเวทมนตร์คาถา กระบวนการจับช้าง รักษาช้าง และบำบัดเสนียดจัญไรต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน

ช้างเผือก นับเป็นช้างสำคัญ และเป็นสิ่งที่มีค่าทั้งการเป็นเครื่องประดับบุญบารมีของผู้ที่เป็นกษัตริย์และบ้านเมือง ดังนั้น ช้างเผือกจึงเป็นสิ่งเฉพาะสำหรับบุคคลที่มีบุญบารมีหรือกษัตริย์เท่านั้น ดังเช่นที่ปรากฏในบัญชีไตรภพช้างป่าพุทธศักราช 2464 ที่ว่า “...มาตรา 12 ผู้ใดมีช้างสำคัญ หรือช้างสีประหลาด หรือช้างเนียม โดยเหตุที่ตนจับได้ หรือโดยแม่ช้างของตนตกกลูกออกมา หรือโดยเหตุอื่นอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ต้องนำขึ้นทูลถวาย แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบำเหน็จให้ตามสมควร” (พระราชบัญญัติรักษาช้างป่า พระพุทธศักราช 2464, 2464)

นอกจากนั้น **ช้างเผือก** ถูกนับว่าเป็น 1 ในแก้ว 7 ประการอันเป็นเครื่องหมายแห่งพระจักรพรรดิราช (พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, 2546, น. 7) อันประกอบด้วย จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว รัตนะ นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งพระจักรพรรดิราช ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้อธิบายเรื่องอำนาจของผู้ปกครองที่ผูกพันกับเรื่องพระราชอาณาเขตหรืออำนาจทางการเมือง ที่ในอดีตรูปแบบของผู้นำอยู่ในรูปของ “กษัตริย์” หรือ “ราชา” ดังนั้น จักรพรรดิราช จึงเป็น “เจ้า” หรือ “ราชาในอุดมคติ” ที่ปกครองผู้คนโดยอาศัย “ธรรม” เป็นที่ตั้งอันเป็นปริมปราศติในพระพุทธศาสนา (ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2563) รวมถึงเชื่อว่า **ช้างเผือก** คือ สัตว์มงคลคู่บ้านคู่เมืองที่ส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์และอยู่เย็นเป็นสุขของผู้คนด้วย ช้างเผือกถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ในการอธิบายถึงบุญญาธิการของผู้เป็นกษัตริย์ว่ามีความสูงส่งมากเพียงใด ยิ่งมีมากยิ่งขึ้นสะท้อนถึงบุญบารมีและความยิ่งใหญ่ในพระราชอำนาจที่สนับสนุนจากปริมาณของช้างเผือกที่มีอยู่ในช่วงเวลานั้น ช้างที่ถูกจัดว่าเป็นช้างคู่บารมีของกษัตริย์และบ้านเมืองจะต้องมีลักษณะดังกล่าวข้างต้นครบถ้วน หรือถูกต้องตามตำราคุณลักษณะ

อย่างไรก็ตาม การอธิบายในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นเพียงบริบทของความสำคัญของช้างเผือกที่มีส่วนส่งเสริมบุญบารมีของกษัตริย์ แต่ทว่าในบางช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ความสำคัญดังกล่าวได้ถูกนำไปผูกโยงกับมิติทางการเมือง การสงคราม และความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรต่าง ๆ ไว้อย่างน่าสนใจ ดังเช่นในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แห่งกรุงศรีอยุธยา (ครองราชย์ พ.ศ. 2091-2111) พระองค์ทรงมีช้างเผือกไว้ประดับบารมีมากถึง 7 ช้าง พระองค์จึงเป็นกษัตริย์ที่ได้รับยกย่องว่ามีบุญบารมีมาก ช้างเผือกในสมัยพระองค์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมหรือมีบทบาทในทางประวัติศาสตร์การเมืองอย่างมีนัยในหลากหลายมิติ ทั้งถูกใช้เป็นเครื่องราชบรรณาการให้กับจักรพรรดิจีน ถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างพันธมิตรทางการเมืองกับกรุงล้านช้าง และที่สำคัญคือการเป็นส่วนหนึ่งในเงื่อนไขของสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและพม่า

จากความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับบทบาทและความสำคัญทางการเมืองของ “ช้างเผือก” ในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเลือกศึกษารัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แห่งกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากทรงได้รับการยอมรับว่าเป็นช่วงเวลาที่มีช้างเผือกจำนวนมาก รวมถึงการเข้าไปมีส่วนในเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์หลายมิติ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มขอบข่ายการศึกษาประวัติศาสตร์ทางการเมืองในสมัยอยุธยาให้กว้างมากขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการแก่ผู้ที่สนใจด้านประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญทางการเมืองของ “ข้างเผือก” ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่อง “ข้างมงคล” และแนวคิดเรื่อง “จักรพรรดิราช” หรือราชาในอุดมคติของ กษัตริย์ในประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา

คติความเชื่อเรื่องข้างมงคลในสังคมไทย

คำว่า “ข้างเผือก” นั้น หมายถึง ลักษณะของข้างพิเศษ จะต้องมียันต์ตาและเล็บสีขาว รวมถึงสีผิวที่อ่อนกว่าข้างทั่วไป อาจจะเป็นสีชมพูหรือสีขาวก็ได้ ซึ่งจัดเป็นลักษณะของข้างที่หาได้ยาก และถือว่าเป็น “**สัตว์มงคล**” แก่ผู้ที่เป็นเจ้าของ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 อธิบายความหมายของข้างเผือกว่าเป็นข้างในตระกูลชาติพรหมพงศ์ อิศวรพงศ์ พิษณุพงศ์ หรืออัคนีพงศ์ ที่มีลักษณะ 7 สี คือ ขาว เหลือง เขียว แดง ดำ ม่วง เมฆและมีตา เล็บ ขน เป็นต้น หรือข้างที่มีมงคลลักษณะ 7 ประการ คือ ตาขาว เพดานปากขาว เล็บขาว ขนขาว ฟันหนักราวหรือสีคล้ายหม้อใหม่ ขนหางขาว และอันทโกศขาวหรือสีคล้ายหม้อใหม่ ในทางกฎหมายที่กรมช่างเรียกว่า **ช่างสำคัญ** (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 373)

ในขณะที่คติความเชื่อเกี่ยวกับข้างเผือก มีปรากฏอยู่ทั้งในศาสนาพุทธและพราหมณ์-ฮินดู โดยเชื่อกันว่ามีต้นกำเนิดมาจากความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่กล่าวถึง **ข้างเฮอร์วีน** ซึ่งเป็นพาหนะของพระอินทร์ รวมถึงเรื่องราวมากมายที่กล่าวถึงข้างในฐานะเป็นส่วนหนึ่งในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้นได้แบ่งข้างมงคลนี้ออกเป็น 4 ตระกูล ประกอบด้วย **อิสวรพงศ์** หมายถึง ข้างมงคลตระกูลที่พระอิศวรเนรมิตขึ้น **พรหมพงศ์** หมายถึง ข้างมงคลตระกูลที่พระพรหมเนรมิตขึ้น **วิษณุพงศ์** หมายถึง ข้างมงคลตระกูลที่พระวิษณุเนรมิตขึ้น และ **อัคนีพงศ์** หมายถึง ข้างมงคลตระกูลที่พระอัคนีเนรมิตขึ้น ซึ่ง **ข้างเผือก** ก็ถูกจัดอยู่ในกลุ่มของข้างที่เกิดจากเทวฤทธิ์ของพระอัคนี (อิสวาสู, 2558)

เช่นเดียวกับคติความเชื่อในพุทธศาสนาที่เชื่อว่า **ข้าง** เป็นสัญลักษณ์แห่งการบำเพ็ญบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ ได้พบเรื่องราวเกี่ยวกับข้างจำนวนมากในพุทธศาสนา ทั้งขาดกเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า หรือแม้แต่ในพุทธประวัติ ดังเช่นเมื่อครั้งที่พระนางสิริมหามายาทรงพระครรภ์ก็ทรงพระสุบินว่ามีข้างเผือกนำดอกบัวมาถวาย ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า **ข้างเผือก** เป็นสิ่งสูงค่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อสถานะของผู้เป็นกษัตริย์ การมีข้างเผือกเกิดขึ้นในรัชกาล ย่อมสะท้อนถึงความเป็นสิริมงคลและบุญบารมีที่ไม่ใช่เฉพาะกษัตริย์ แต่ยังรวมถึงบ้านเมืองด้วย ข้างเผือกไม่ได้ถูกใช้เป็นเพียงเครื่องประดับบารมีของกษัตริย์หรือเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมือง หากแต่ยังถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองทั้งการเป็นของบรรณาการ การสร้างพันธมิตรทางการเมืองและการสงครามด้วย ประวัติศาสตร์ไทยจึงระบุถึงกษัตริย์หลายพระองค์ว่า มีข้างเผือกไว้ในการครอบครอง หนึ่งในนั้นคือ **สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ** แห่งกรุงศรีอยุธยาที่มีหลักฐานว่า ทรงมีข้างเผือกมากถึง 7 ข้าง และดูเหมือนว่าจะเป็นช่วงเวลาข้างเผือกได้มีบทบาททางการเมืองในภูมิภาคอย่างมีนัยสำคัญมากที่สุด

“ข้างเผือก” กับราชบัลลังก์ “สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ”

ประวัติศาสตร์อธิบายถึงความวุ่นวายทางการเมืองภายหลังสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชา (พ.ศ. 2089) ว่า ภายในราชสำนักเกิดการแย่งชิงอำนาจกันไปมา จนในที่สุดท้าวศรีสุตาจันทร์ก็สามารถชิงราชบัลลังก์จาก พระยอดฟ้า และสถาปนาให้ **ขุนชินราช** ผู้เฝ้าหอพระข้างในขึ้นเป็น **ขุนวรวงศาธิราช** ได้สำเร็จ ต่อมา มีกลุ่มคนพยายามที่จะโค่นอำนาจของขุนวรวงศาธิราช นำโดย **ขุนพิเรนทรเทพ** (ที่ต่อมาก็คือ **สมเด็จพระมหาธรรมราชา**) คำให้การชาวกรุงเก่า เล่าถึงจุดเริ่มต้นว่ามาจาก “พระยากลาโหมพระพี่เลี้ยงพระเพ็ชรผู้เป็นพระราชโอรสผู้ใหญ่ของพระบรมศวร จึงปรึกษากับพระพิเรนทรเทพว่า บัดนี้บ้านเมืองเกิดความเดือดร้อนต่าง ๆ เพราะศรีสุตาจันทร์ไปลอบรักใคร่กับขุนชินราช ยกขุนชินราชซึ่งมีตระกูลต่ำขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ไม่มีความละอายเอื้อเฟื้อต่อพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคตแล้ว ควรพวกเราซึ่งเป็นข้าในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จะช่วยกันคิดกำจัดขุนชินราชเสีย แล้วยกพระเพ็ชรราชาโอรสเจ้านายของเราขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงจะชื่อว่ากตัญญูทวดเทวี เมื่อพระยากลาโหมปรึกษาณ่นั้น พระพิเรนทรเทพก็เห็นชอบด้วย” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่น, 2559, น. 495)

แผนการโค่นอำนาจของขุนวรวงศาธิราชในครั้งนี้เกิดขึ้นพร้อมกับเรื่องราวการค้นพบ **ข้างเผือก** ในแผ่นดิน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้อรรถาธิบายว่า ภายหลังจากการขึ้นสู่อำนาจของขุนวรวงศาธิราชได้ราว 15 วัน ฝ่ายกรมการเมืองลพบุรีก็บอกลงมาว่า มีการพบพลายสูงถึง 6 ศอก 4 นิ้ว หูหางสรรพตงลักษณะติดโหล่ง (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่น, 2559, น. 69) เรียกได้ว่ามีคุณสมบัติที่จะเป็น **ข้างมงคลคู่พระบารมี** ด้วยว่าเป็นข้างเผือกที่มีความงดงาม สมควรเป็นราชพาหนะเที่ยวไปมาอยู่ที่ป่าแขวงสวรรคบุรีข้างทิศเหนือ ฝ่ายพระยากลาโหมจึงเข้าเฝ้าขุนวรวงศาธิราชเพื่อกราบทูลให้เสด็จไปจับข้างเผือกดังกล่าว

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือคำถามที่ว่า เหตุใดขุนวรวงศาธิราชจึงยอมเดินทางออกไปนอกพระราชวังเพียงเพื่อการจับข้างเผือกเพียง 1 ข้างเท่านั้น ด้วยว่าขุนวรวงศาธิราชยังอยู่ในช่วงของการมีอำนาจในฐานะกษัตริย์ใหม่ และไม่ใช่ว่าการขึ้นเป็นกษัตริย์ด้วยการสืบราชบัลลังก์ แน่นอเนาย่อมสร้างความไม่พอใจให้แก่ราชวงศ์และข้าราชการน้อยอยู่บ้าง ซึ่งเรื่องดังกล่าวขุนวรวงศาธิราชเองก็คงทราบดี ดังนั้น อำนาจจึงยังไม่มั่นคงนักและดูจะเป็นการสุ่มเสี่ยงอยู่มากที่จะออกจากพระราชวังเช่นนั้น แต่เชื่อว่าด้วยคติความเชื่อโบราณที่อธิบายว่า การพบข้างเผือกจะเกิดขึ้นในยุคสมัยของกษัตริย์ผู้ที่มีบุญญาบารมีเท่านั้น หากเป็นข้างเผือกจริงการค้นพบในช่วงที่ขุนวรวงศาธิราชมีอำนาจว่าราชการบ้านเมือง จึงเท่ากับว่าขุนวรวงศาธิราชเป็นผู้มีบุญญาบารมีสูงส่ง ดังนั้น การต้องออกไปคล้องข้างเผือกของขุนวรวงศาธิราชจึงเป็นเรื่องจำเป็นเพื่อเสริมสร้างบารมีให้แก่ตน การออกไปคล้องข้างเผือกจึงสอดคล้องตามแผนการของผู้ก่อการกบฏที่ต้องการกำจัดขุนวรวงศาธิราช จึงให้มีไพร่พลไปชุมนุมรอต่าอยู่ที่คลองบางปลาหมอ เพื่อลอบสังหารขุนวรวงศาธิราชเมื่อขณะที่เดินทางไปคล้องข้างเผือกนั้น

เหตุการณ์ครั้งนี้จบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายผู้ก่อการ จากนั้นขุนพิเรนทรเทพก็ให้ไปอัญเชิญพระเพ็ชรราชาให้ลาสิกขาจากเพศบรรพชิต เสด็จขึ้นเสวยราชย์โดยชอบธรรมตามโบราณราชประเพณี ทรงพระนามว่า **สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ** ฝ่ายคณะผู้ก่อการก็ได้รับความดีความชอบกันตามลำดับ จากนั้นบ้านเมืองก็กลับมาสู่ความสงบอีกครั้ง

จะเห็นได้ว่า **ช้างเผือก** ได้เข้าไปมีบทบาทหรืออย่างน้อยก็ได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการได้มาซึ่งอำนาจของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แม้จะไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่า เรื่องการพบช้างเผือกนั้นเป็นความจริงหรือเป็นเพียงอุบายของกลุ่มผู้ก่อการก็ตาม ประเด็นสำคัญคือ นัยที่แฝงอยู่ในบทบาทของช้างเผือกในเหตุการณ์โค่นล้มอำนาจทางการเมืองของขุนวรรงศาธิราชในครั้งนี้ คือ คติความเชื่อเรื่องช้างเผือกที่มีอำนาจมากพอที่จะนำพาให้ขุนวรรงศาธิราชต้องยอมเดินทางออกไปนอกพระราชวัง ในขณะที่อำนาจที่มีอยู่นั้นยังไม่มั่นคงเพียงพอ เพื่อแลกกับความชอบธรรมในฐานะกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาจากการที่จะมีช้างเผือกไว้ในครอบครอง

บทบาทและความสำคัญทางการเมืองของ “ช้างเผือก” ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงมีพระนามเดิมว่า **พระเพ็ชรราชา** เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ที่ประสูติแต่พระสนม เสด็จขึ้นครองราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. 2091–2111 มีหลักฐานว่า ในรัชสมัยของพระองค์ทรงมีช้างเผือกมากถึง 7 ช้าง และ 6 ใน 7 ช้างนั้นทรงคล้องได้ในช่วงเวลาเพียงแค่ 3 ปี ภายหลังเสวยราชย์ โดยเป็นช้างที่เสด็จไปคล้องที่ตำบลไทรน้อย (ไม่ทราบชื่อแขวงเมือง) 1 ช้าง ที่เมืองเพชรบุรี 1 ช้าง ที่ดงศรีมหาโพธิ์แขวงเมืองปราจีนบุรี 2 ช้าง ที่ป่าทะเลชุบศรเมืองลพบุรี 1 ช้าง และที่น้ำทรงแขวงเมืองอินทบุรี 1 ช้าง (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา, 2551, น. 35) มีหลักฐานว่า ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ช้างเผือกได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองในภูมิภาคอย่างมีนัยสำคัญและน่าสนใจ ทั้งการสร้างความสัมพันธ์กับจีนในรูปบรรณาการ การสร้างพันธมิตรทางการเมืองกับล้านช้าง จนถึงการสงครามกับพม่าที่มีช้างเผือกเป็นเงื่อนไข ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

1. บทบาทและความสำคัญทางการเมืองของ “ช้างเผือก” ในสงครามพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้

พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ กษัตริย์กรุง... ทรงได้ยินกิตติศัพท์เรื่องช้างเผือกในกรุงศรีอยุธยา พระองค์จึงมีพระราชประสงค์จะได้ช้างนั้นมาไว้เพื่อประดับบารมีของพระองค์ จึงให้มีพระราชสาส์นมายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อทูลขอ ความว่า “...จึงรับสั่งให้พวกอัครราชทูตจารึกพระราชสาส์นในพระสุพรรณบัฏเป็นอักษร 3 ตัว ตัว 1 ความว่า **ต้องการช้างเผือก ตัว 1 ความว่า เชือก** ตัวหนึ่งความว่า ถ้าไม่ให้จะเอาเชือกผูกจับเอา 1” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่น, 2559, น. 498) ในขณะที่ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาก็ให้มีพระราชสาส์นตอบปฏิเสธกลับไปอย่างรุนแรงว่า “...จึงรับสั่งให้อัครราชทูตจารึกพระราชสาส์นตอบเป็นอักษร 3 ตัวช้าง ตัว 1 ความว่า ถ้าขอทานแล้วจะให้ ตัว 1 ความว่า ไม่กลัว ตัว 1 ความว่า เราผูกจับก็เป็น ครั้นเสร็จแล้วจึงให้ราชทูตทูลทวงสวนไปถวายพระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ทรงพระพิโรธ” คำให้การชาวกรุงเก่า อ้างถึงในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่น (2559, น. 498) สอดคล้องกับงานเขียนของ Maung Htin Auang นักประวัติศาสตร์พม่าที่กล่าวถึงมูลเหตุของสงครามในครั้งนี้ว่า “...พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ต้องการรวมมอญ พม่า และไทยใหญ่ให้สำเร็จเป็นชาติเดียวกัน และทรงเริ่มเปื้อสงครามแล้วจึงทรงต้องการตกลงอย่างสันติกับไทย **ทูลขอให้กษัตริย์ไทยส่งช้างเผือกมาให้เป็นบรรณาการ ตามวิธีการทูตแบบยื่นคำขาดของพม่า**” (Maung Htin Auang, 2551, น. 113-114) ซึ่งเมื่อฝ่ายกรุงศรีอยุธยาตอบปฏิเสธ พ.ศ. 2091 พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้จึงยกทัพใหญ่เข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา

พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ทรงกรีธาทัพใหญ่เข้ามาทางเมืองกาญจนบุรี ฝ่ายกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ให้ยกทัพออกไปรบศึกพม่าที่นอกเมือง ฝ่ายพม่ามีอาจหักหาญเอาชัยเหนือกรุงศรีอยุธยาได้ อีกทั้งเสบียงทัพก็ใกล้หมดลง ประกอบกับได้ข่าวเรื่องพระมหาธรรมราชายกทัพใหญ่ลงมาจากทางเหนือ ก็ให้เลิกทัพกลับขึ้นไปทางเหนือ หมายออกไปพม่าทางด่านแม่ละเมา หัวเมืองตาก ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาเห็นเป็นโอกาสจึงนำทัพไล่ติดตามไปพม่าก็หันกลับมาทำสงครามอีก ผลของสงครามในคราวนี้ ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาก็ถูกพม่าล้อมจับเอาเหล่าแม่ทัพคนสำคัญไว้ได้ ทั้งพระราเมศวรและพระมหาธรรมราชา จนฝ่ายกรุงศรีอยุธยาต้องยอมหย่าศึกและยอมส่ง “ช้างเผือก” ให้กับพม่าเพื่อแลกกับตัวประกัน

ปฏิเสธไม่ได้ว่า ช้างเผือก ได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งในเงื่อนไขของสงครามที่เกิดขึ้น แม้จะเป็น “เงื่อนไขจริง” หรือเป็นเพียง “การหาเหตุ” ก็ตาม โดยมีคติความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคล หรือเครื่องประดับบารมีของกษัตริย์ในภูมิภาคสนับสนุน แม้ว่าจะยังไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่าพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ทรงมีพระราชสาส์นมาทูลขอช้างเผือกเพื่อไปประดับบารมีและเพื่อหลีกเลี่ยงสงครามจริงหรือไม่ แต่ทว่าเมื่อสิ้นสงคราม ช้างเผือกก็กลายเป็นสิ่งที่กรุงศรีอยุธยาต้องยอมนำไปแลกกับองค์ประกันสำคัญ

2. บทบาททางการเมืองและนัยทางการเมืองของ “ช้างเผือก” ในความสัมพันธ์กับจีน

เอกสาร หมิงสี่ลู่ (กรมศิลปากร, 2565) ระบุว่า กรุงศรีอยุธยาส่งคณะทูตเดินทางไปยังปักกิ่งครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2070 (ซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2) จากนั้นก็เว้นว่างไปนานนับสิบปี ส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีนอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. 2097 ซึ่งตรงกับ จักรพรรดิหมิงชื้อจง แห่งราชวงศ์หยวน (ครองราชย์ พ.ศ. 2064-2110) ครั้งนั้น หมิงสี่ลู่ ระบุพระนามของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาว่า “ปอเลี้ยคุนสี่หลี่อ้วจียา” ซึ่งตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. 2091-2111) มีหลักฐานว่า ครั้งนี้มีการส่ง “ช้างเผือก 1 ช้าง” ร่วมไปถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการด้วย แต่ทว่าช้างเผือกดังกล่าวเกิดล้มระหว่างการเดินทาง คุณ ซู-หลี่ (K'un Sui-li) ผู้เป็นทูตได้พยายามที่จะรักษาช้างพร้อมทั้งตกแต่งด้วยทับทิม 10 เม็ด ไช้หมัก 10 เม็ด พลอย 4 เม็ด ผิงเพชรตรงปลายงาช้างแต่ละข้าง และเก็บหางช้างไว้ในหีบทองเพื่อพิสูจน์ว่าเป็นช้างเผือกของจริง เมื่อเรื่องดังกล่าวทราบไปยังจักรพรรดิจีนก็ทรงพอพระทัยมาก ทรงพระราชทานของแก่กษัตริย์และคณะทูตมากมาย (สืบแสง พรหมบุญ, 2525, น. 106-107) ซึ่งเรื่องดังกล่าวมีปรากฏใน หมิงสี่ลู่ ลงวันที่ 20 ตุลาคม 2097 ความว่า “...พระเจ้ากรุงสยาม ปอเลี้ยคุนสี่หลี่อ้วจียา ส่ง [คณะทูต] มาถวายพระสุพรรณบัฏแลสิ่งของพื้นเมืองเป็นเครื่องราชบรรณาการ ทรงเลี้ยงรับรองแลพระราชทานรางวัลตามทำเนียม ยิ่งกว่านั้น ได้พระราชทานเครื่องสวมศีรษะแลสายคาดแก่ราชทูต อุปทูต แลทอ่งลือ ตลอดจนผู้มีกิจเกี่ยวข้องตามลำดับศักดิ์” (กรมศิลปากร, 2565, น. 100) แต่ทว่าไม่มีรายละเอียดเรื่องช้างเผือกอย่างใด

อย่างไรก็ตามช้างเผือกถือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นคู่บารมีของกษัตริย์เท่านั้น จะไม่มีการมอบให้แก่ผู้ใด การที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงจัดให้ช้างเผือกเป็นหนึ่งในเครื่องราชบรรณาการ สะท้อนให้เห็นว่า พระองค์ทรงปรารถนาให้ราชสำนักจีนนั้นเกิดความพึงพอใจหรือทรงหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งจากความพึงพอใจนั้น (สำราญ ผลดี, 2567, น. 180) เห็นได้จากภายหลังจากนั้นกรุงศรีอยุธยาก็ได้รับอนุญาตให้ส่งคณะทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการในสมัยพระองค์มากถึง 4 ครั้ง คือ ค.ศ. 1554 (พ.ศ. 2097) ค.ศ. 1558 (พ.ศ. 2101) ค.ศ. 2559 (พ.ศ. 2102) และ ค.ศ. 1560 (พ.ศ. 2103) (สืบแสง พรหมบุญ, 2525, น. 107)

นอกจากนี้กรุงศรีอยุธยายังหมายได้รับความช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่งจากจีน ในกรณีที่หากว่ากรุงศรีอยุธยาจะต้องทำสงครามกับพม่า กล่าวคือ ณ เวลานั้น จีนมองพม่าว่าอยู่ในฐานะรัฐบริวารการเช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยา รวมถึงจีนและพม่าก็มีปัญหาชายแดนระหว่างกันมาโดยตลอด และจีนก็เฝ้าติดตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคอย่างใกล้ชิด แม้ว่าจะไม่ได้คาดหวังให้จีนยกกองทัพมาช่วยกรุงศรีอยุธยา (ซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้อยู่แล้ว) แต่ก็เชื่อว่าคงหมายถึงการข่มขู่พม่าว่า อาจต้องคิดให้รอบคอบมากกว่าเดิม หากต้องการโจมตีกรุงศรีอยุธยาจริง สะท้อนได้จากเมื่อครั้งที่พระเจ้าบุเรงนองทรงส่งพระราชสาส์นมาทูลขอช้างเผือก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็กล้าตัดสินพระทัยไม่พระราชทานให้เพราะเชื่อว่าพม่าอาจไม่กล้านำกองทัพเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยาจากเหตุผลว่า กรุงศรีอยุธยามีความสัมพันธ์ที่ดีกับจีน แต่ดูเหมือนพระองค์จะคาดผิด เพราะต่อมาพระเจ้าบุเรงนองก็ยกทัพใหญ่เข้ามาโจมตีกรุงศรีอยุธยาโดยที่ไม่ได้ติดขัดเรื่องปัญหาชายแดนกับจีนเลย

3. จาก “เครื่องประดับบารมีกษัตริย์” สู่ “สงครามช้างเผือก”

ภายหลังสิ้นสงครามกับกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าตะเบ็งเซเวตี้ทรงเสียพระทัยมากที่ต้องมาพ่ายแพ้จนถึงขั้นเปลี่ยนพระจิตเป็นซึมเศร้า ไม่สามารถออกจากราชการได้ ความไม่สามารถดังกล่าวนำมาซึ่งความระส่ำระสายให้แก่บ้านเมืองที่ Maung Htin Auang ถึงกับระบุว่า ครั้นนั้นเสนาบดีทั้งหลายลักลอบประชุมกันและหมายจะให้เปลี่ยนราชบัลลังก์ อัญเชิญบุเรงนองขึ้นเป็นพระเจ้ากรุงหงสาวดีแทน แต่ทว่าบุเรงนองนั้นเป็นข้าราชการที่เปี่ยมไปด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดีจึงไม่ยอมรับ (Maung Htin Auang, 2551, น. 115) วันหนึ่งขุนนางชาวมอญซึ่งเป็นถึงพลูจิกกอง ได้วางแผนลวงพระเจ้าตะเบ็งเซเวตี้ออกไปจากเมือง หมายถึงจะสังหารเสียจึงเพ็ดทูลว่าพบ **ช้างเผือก** อยู่ในป่าใกล้กับพระนคร ฝ่ายพระเจ้าตะเบ็งเซเวตี้ที่มีได้อยู่ในภาวะปกติก็หลงเชื่อจึงเสด็จออกสู่ป่าดังกล่าว ด้วยว่า “...หมายที่จะได้ทอดพระเนตรคล้อยเศวตคชสารอันเป็นของทรงพระทะเยอทะยานจะใคร่ได้นัก” (นราธิปประพันธ์พงศ์, กรมพระ, 2550, น. 136) และพระองค์ก็ถูกสังหารในคราวนั้น

พระเจ้าบุเรงนองจึงขึ้นครองราชย์ เมื่อทรงปราบปรามความวุ่นวายภายในพระราชอาณาจักรแล้ว พระองค์ก็ทรงหันมาทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง หลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงสงครามคราวนี้ไว้อย่างตรงกันว่า มีมูลเหตุมาจากกิตติศัพท์ที่เลื่องลือกันไปทั่วกันว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงมีช้างเผือกจำนวนมาก ทำนองว่าทรงเป็นมหากษัตริย์ที่ทรงมีบุญญาธิการสูงส่ง ในขณะที่พระเจ้าบุเรงนองเอง แม้ว่าพระองค์จะทรงชนะสงครามแผ่อิทธิพลไปเหนือแว่นแคว้นต่าง ๆ มากมาย แต่ทว่ากลับไม่มีช้างเผือกเกิดในรัชกาลของพระองค์เลยแม้แต่ช้างเดียว พระองค์ทรงปรารถนาที่จะเป็นจักรพรรดิราช หรือกษัตริย์ผู้มากไปด้วยบุญญาธิการ ก็หมายได้ช้างเผือกไว้ในครอบครองบ้าง พ.ศ. 2106 พระองค์จึงให้มีพระราชสาส์นเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อ **“ทูลขอช้างเผือก 2 ช้าง”** จากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาอธิบายเนื้อความในพระราชสาส์นครั้งนี้ว่า “...ด้วยกิตติศัพท์ขึ้นไปว่า สมเด็จพระเชษฐาเราประกอบไปด้วยบุญญาธิการเป็นอันมาก มีเศวตคชสารชาติพลายพังถึงเจ็ดช้าง พระราชอนุชาท่านประสงค์จะขอ**ช้างเผือกพลายสองช้าง**มาไว้เป็นศรีแก่กรุงหงสาวดี ในสมเด็จพระเชษฐาเราเห็นแก่ทางไมตรีพระอนุชาท่านเถิดกรุงหงสาวดีกับพระนครศรีอยุธยาจะได้เป็นพระราชไมตรีสนิท

เสนาหา เป็นมหาพสุธาทองแผ่นเดียวกันไปตราบนานกาลปาวสาน ถ้าสมเด็จพระเชษฐาเรารู้ถือที่รู้มานะ และรักข้างทั้งสองข้างยิ่งกว่าทางพระราชไมตรี ก็เห็นว่ากรุงหงสาวดีกับกรุงศรีอยุธยาขาดกันแล้ว น่าที่จะได้รื้อนอกสมณพราหมณมาตยาประชาราษฎร์ทั้งปวง” (พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, 2564, น. 110) สอดคล้องกับพงศาวดารพม่าที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “...บัดนี้เราทราบว่พระเจ้ากรุงอยุธยาไม่เสวยตรัฏฐุชาติพลายพังถึง 4 ข้าง เราจะมีพระราชสาส์นไปขอสักหนึ่งข้างมิให้พลทหารเราได้รับความลำบาก แม้พระเจ้าอยุธยาจะถวายแก่เราในระหว่างไปขอนี้สักหนึ่งข้างแล้ว บั้วก็จะไม่ขำน้ำก็จะไม่ชุ่มปนแน่” (นายต่อ, 2562, น. 66) ซึ่งชัดเจนว่าพระราชสาส์นนั้นไม่ได้เป็น “การทูลขอทางพระราชไมตรี” แต่เป็น “การบังคับขอร้องผ่านพระราชไมตรี”

ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงแจ้งในพระราชสาส์นแล้ว ให้มีพระราชสาส์นตอบกลับไปว่า “...เป็นบุรพประเพณี ผู้ใดมีสมภารบารมีถึงบรมจักรแล้ว ก็มีจักรแก้ว ดวงแก้วมณี นางแก้ว ข้างแก้ว ม้าแก้ว ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว ถ้าหากมีบุญบารมีไม่ถึงผู้อื่นจะหาให้ก็รักษามีได้ ธรรมดาประเทศธานีใดมีนางรูปงาม มีข้างเผือก ข้างเนียม บ่อแก้ว บ่อทอง ก็เป็นประเพณีที่จะเกิดยุทธนาการ อย่าให้พระอนุชาเราน้อยพระทัยเลย” (พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, 2564, น. 119) พระราชสาส์นดังกล่าวเป็นเหตุที่ “เข้าทาง” ของพระเจ้าบุเรงนองด้วยว่าเป็นการ “ตัดพระราชไมตรี” ดังนั้น สงครามครั้งนี้ก็ถูกเรียกกันว่า “สงครามข้างเผือก” หรือสงครามที่เนื่องมาจากเรื่องของข้างเผือก

สงครามจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของกรุงศรีอยุธยา กษัตริย์หงสาวดีทรงสถาปนาให้สมเด็จพระมหินทราธิราชขึ้นเป็นกษัตริย์ พร้อมนำตัวพระราเมศวรราชโอรส รวมถึงขุนนางราชสำนักคนสำคัญไปยังหงสาวดี รวมถึงยังมีข้อกำหนดให้กรุงศรีอยุธยาต้องส่งเครื่องราชบรรณาการไปเป็นประจำตามที่กำหนดเป็นข้างรบ 30 เงิน 300 ชั่ง พร้อมกับภาษีอากรที่กรุงศรีอยุธยาเก็บได้จากเมืองท่าตะนาวศรี เฉกเช่นเดียวกันกับการเป็นเมืองประเทศราช ที่สำคัญคือได้นำเอา **ข้างเผือกทั้ง 4 ข้าง** กลับไปยังหงสาวดีด้วย ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ ความเป็นว่า “...ครั้งนั้นฝ่ายกรุงพระมหานครศรีอยุธยาออกเปนพระราชไมตรี แลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้าทั้งสองฝ่ายเสด็จมาทำสัตยาธิษฐานหลั่งน้ำทักษิโณทก ตำบลวัดพระเมรุ แล้วจึงพระเจ้าหงสาวดีขอเอาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวรเจ้า แล**ข้างเผือก 4 ข้าง**ไปเมืองหงสาวดี” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่น, 2559, น. 411) และสมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ต้องทรงให้สัญญาว่า จะไม่พระราชทานข้างเผือกให้แก่เจ้าอาณาจักรใดอีก

4. บทบาทของ “ข้างเผือก” ในการสร้างพันธมิตรทางการเมืองกับกรุงล้านช้าง

กิตติศัพท์เรื่องการได้ข้างเผือกจำนวนมากถึง 7 ข้าง ของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เลื่องลือไปทั่วสารทิศ ฝ่ายพระเจ้ากรุงล้านช้างจึงปรารถนาที่จะสร้างพันธมิตรทางการเมืองเพื่อคานอำนาจกับพม่า จึงได้จัดแต่งพระราชสาส์น เครื่องราชบรรณาการ พร้อมพระราชธิดานามว่า **รัตนมณีเนตร** เข้ามายังราชสำนักกรุงศรีอยุธยาเพื่อเจริญทางพระราชไมตรี คำให้การชาวกรุงเก่ากล่าวถึงเรื่องการทูลขอรับพระราชทาน**ข้างเผือก 1 ข้าง**ร่วมด้วย เพื่อที่จะได้เป็นเกียรติเป็นศรีแก่กรุงล้านช้างบ้าง ประเด็นที่น่าสนใจคือ “...พระมหาจักรพรรดิก็มีพระทัยยินดี รับพระราชธิดาพระเจ้านครล้านช้าง แล้วจึงพระราชทาน**ข้างเผือกทั้งให้**” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่น, 2559, น. 503) ดูเหมือนเรื่องดังกล่าวจะเป็น

การสร้างพันธมิตรทางการเมืองกันเสียมากกว่าจะเป็นการเจริญพระราชไมตรี ด้วยเวลานั้นพระเจ้าบุเรงนองได้แผ่อิทธิพลออกไปทั่วสารทิศ ซึ่งก่อนหน้านั้นก็รุกรานลงไปถึงเมืองเวียงจันทน์

ข่าวการเจริญพระราชไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงล้านช้างล่วงรู้ไปถึงหงสาวดี พระเจ้าบุเรงนองทรงพิโรธมากถึงกับทรงตรัสว่า “...บัดนี้พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาไม่ได้ตั้งอยู่ในสัจธรรม เมื่อทำไมตรีกับเรานั้นได้พูดไว้ว่า นอกจากเราแล้วจะไม่ยอมให้ช้างเผือกแก่ใครเลย มาบัดนี้ไปผูกไมตรีกับพวกล้านช้างให้ช้างเผือกพังแก่พวกล้านช้างอีกแล้ว เราเห็นว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทำการหาซื้อตรงต่อเราไม่ เหตุฉะนี้เราจะยกพลไปตีกรุงศรีอยุธยาให้ยับเยิน ธิบดีรพภัยกวาดต้อนผู้คนมาเป็นเชลยให้สิ้น” (นันทกา สิทธิมงคล (2553, น. 81) พ.ศ. 2112 พระเจ้าบุเรงนองก็ให้นำทัพใหญ่เข้ามาทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง ซึ่งคำให้การชาวกรุงเก่าระบุว่า ให้ไปแย่งชิงช้างที่พระมหาจักรพรรดิพระราชทานให้แก่พระเจ้ากรุงล้านช้าง (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่น, 2559, น. 503) แล้วนำไปถวายพระเจ้าหงสาวดี ในขณะที่พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ กล่าวว่า พระเจ้าหงสาวดีจึงให้จัดแต่งกองทัพมาดักข่มกลางทางเพื่อชิงตัวสมเด็จพระเทพกษัตริ์ (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่น, 2559, น. 411) อย่างไรก็ตามสงครามครั้งนี้กรุงศรีอยุธยาต้องสิ้นเอกราชแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดให้แก่พม่า

การชิงตัวท้าวเทพกษัตริ์ในพระราชพงศาวดารหรือการชิงช้างเผือกที่ปรากฏในคำให้การชาวกรุงเก่าไประหว่างทางนี้ ได้สร้างความโกรธแค้นให้กับพระเจ้ากรุงล้านช้างอย่างมาก เมื่อทรงทราบว่ต้นเหตุนี้มาจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าฟ้าสองแคว พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ระบุว่าพระองค์ก็ “...จัวจะแก้แค้นให้ถึงขนาด พระองค์ก็ให้บำรุงช้างม้ารีพลจะยกไปเอาเมืองพิษณุโลก ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกแจ้งก็ตรัสไปห้าม พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต กังคโดยพระราชโองการมิได้ออกไป” (พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, 2564, น. 128)

เรื่องราวข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในอีกบทบาทหนึ่งของ **ช้างเผือก** ในการทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้เชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างอาณาจักร ในขณะเดียวกัน พระราชไมตรีดังกล่าวนี้ก็แฝงนัยทางการเมืองด้วย เพราะถูกมองว่าในพระราชไมตรีนั้นมีความเป็นพันธมิตรทางการเมืองการทหาร เพื่อคานอำนาจหรืออิทธิพลทางการเมืองของพม่าอย่างชัดเจน

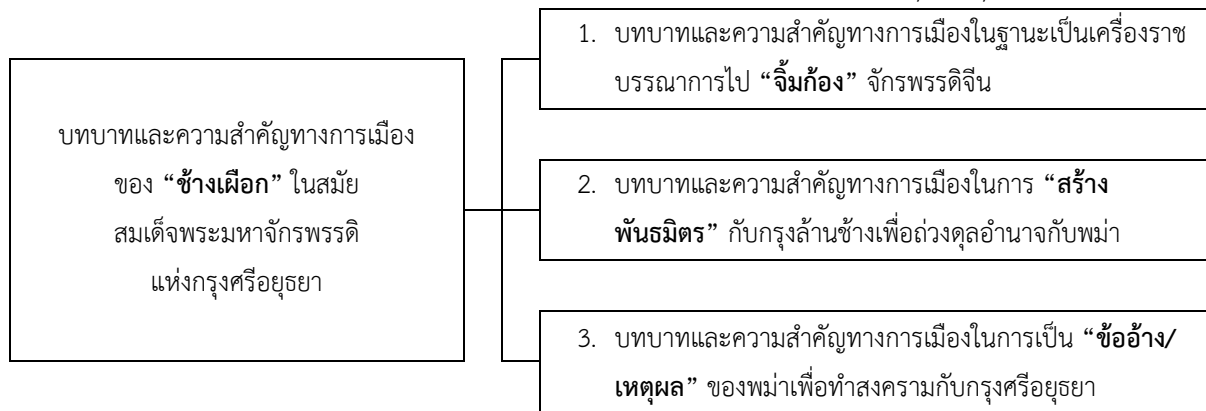
กล่าวได้ว่า การที่ช้างเผือกเป็นสัตว์ที่มีลักษณะเฉพาะ หาได้ยาก ประกอบกับตามคติความเชื่อเรื่องช้างเผือกในภูมิภาคอุษาคเนย์ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์-ฮินดูที่อธิบายว่าเป็นของมงคลและเป็นสิ่งสูงค่ายิ่งต่อสถานะของผู้เป็นกษัตริ์และบ้านเมือง ดังนั้น ช้างเผือกจึงถูกผูกโยงไปถึงคติความเชื่อเรื่องจักรพรรดิราช ที่หมายถึงพระมหาจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่เหนือมวลมหากษัตริ์ทั้งหลายในสากลจักรวาล ช้างเผือก (ช้างแก้ว) กลายเป็น 1 ในสัญลักษณ์แห่งพระจักรพรรดิราช ดังนั้นช้างเผือกจึงเข้าไปมีบทบาทและความสำคัญทางการเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิในหลายมิติข้างต้น

บทสรุปและอภิปรายผล

ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ช้างเผือก ไม่ได้มีบทบาทเพียงการเป็นของคู่บารมีกษัตริย์และเป็นสิ่งมงคลของบ้านเมืองเท่านั้น หากแต่ยังหมายรวมถึงการถูกใช้เป็นสิ่งสูงค่าที่มีบทบาทและความสำคัญทางการเมืองอย่างน้อยใน 3 มิติ คือ

ภาพที่ 1

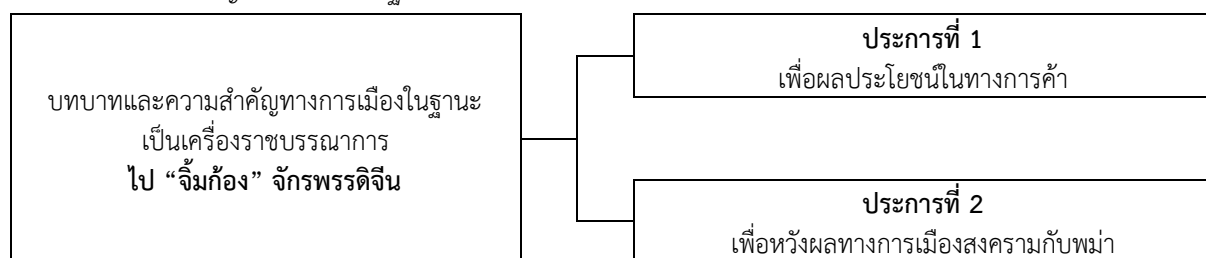
บทบาทและความสำคัญทางการเมืองของ “ช้างเผือก” ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา

1. บทบาทและความสำคัญทางการเมืองในฐานะเป็นเครื่องราชบรรณาการไป “จัมก้อง” จักรพรรดิจีน เกิดขึ้นเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ส่งคณะทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปจัมก้อง จักรพรรดิหมิงซื่อจง แห่งราชวงศ์หยวน เมื่อ พ.ศ. 2097 โดยมีหลักฐานที่เชื่อได้ว่า 1 ในเครื่องราชบรรณาการที่ส่งไปถวายนี้ มี **ช้างเผือก 1 ช้าง** รวมอยู่ด้วย โดยมุ่งหมายให้จักรพรรดิจีนนั้นเกิดความพึงพอใจ ที่แผ่ขื่อนนัยทางการเมืองไว้ในการทูตนั้นอย่างน้อย 2 ประการ (สำราญ ผลดี, 2567ข) คือ

ภาพที่ 2

บทบาทและความสำคัญทางการเมืองในฐานะเป็นเครื่องราชบรรณาการไป “จัมก้อง” จักรพรรดิจีน

ประการที่ 1 เพื่อผลประโยชน์ในทางการค้า กล่าวคือ รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาและจีน ณ ขณะนั้นเป็นรูปแบบ “**รัฐบรรณาการ**” ที่กรุงศรีอยุธยาจะต้องส่งคณะทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปถวายต่อจักรพรรดิจีนตามระยะเวลาที่กำหนด ในขณะที่จีนก็จะมอบสิ่งของมีค่าตอบแทนกลับมา พร้อมทั้งให้สิทธิพิเศษทางการค้าในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งสร้างผลกำไรให้กับกรุงศรีอยุธยาจำนวนมากมหาศาล ที่ก่อนหน้านี้ได้เว้นว่างไปนานถึง 18 ปีด้วยเหตุผลเรื่องความวุ่นวายทางการเมืองในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา

ประการที่ 2 ทรงหมายว่าทางราชสำนักเงินจะให้ความช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่งหากว่ากรุงศรีอยุธยาต้องทำสงครามกับพม่า ด้วยว่าเวลานั้นพมามีท่าทีที่จะรุกรานกรุงศรีอยุธยาอย่างชัดเจน ประกอบกับเงินเองก็มองว่าความสัมพันธ์ระหว่างพม่าและจีนนั้นก็อยู่ในลักษณะเดียวกันกับกรุงศรีอยุธยา คือ การเป็นรัฐภายใต้การปกครองของจีน รวมถึงมีปัญหาเรื่องชายแดนระหว่างกันอยู่เนือง ๆ ดังนั้น หากเกิดสงครามขึ้นเงินก็อาจให้ความช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่งกับกรุงศรีอยุธยา สะท้อนได้จากกรณีที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเกล้าที่จะตอบปฏิเสธพระราชสาส์นของพระเจ้าบุเรงนองที่เข้ามาทูลขอช้างเผือกกับพระองค์

2. บทบาทและความสำคัญทางการเมืองในการ “สร้างพันธมิตร” กับกรุงล้านช้างเพื่อถ่วงดุลอำนาจกับพม่า

เกิดขึ้นเมื่อพระเจ้ากรุงล้านช้างได้ส่งพระราชสาส์นพร้อมเครื่องราชบรรณาการเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อขอรับพระราชทานพระเทพกษัตริย์ และ/หรือ **ช้างเผือก 1 ช้าง** โดยพระราชสาส์นนั้นระบุว่าเพื่อเป็นการพระราชไมตรี ซึ่งมีหลักฐานว่าทางกรุงศรีอยุธยาก็กษัตริย์ให้ไป ด้วยหมายเป็นทองแผ่นเดียวกัน

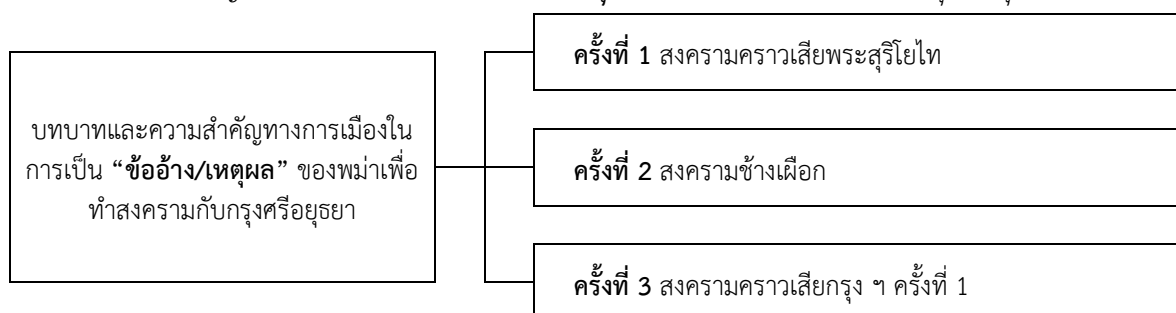
อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ถึงการพระราชไมตรีประกอบกับบริบททางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวจะพบว่า มีนัยทางการเมืองแฝงซ่อนอยู่อย่างชัดเจน กล่าวคือ ณ เวลานั้นพระเจ้าบุเรงนองทรงแผ่พระราชอำนาจทางการเมืองออกไปรอบทิศทั้งกรุงศรีอยุธยาและกรุงล้านช้าง ซึ่งก่อนหน้านี้ก็ชัดเจนว่าทรงส่งกองทัพไปโจมตีถึงกรุงเวียงจันทน์ ดังนั้น การพระราชไมตรีจึงชัดเจนว่าเป็นการ “**สร้างพันธมิตรทางการเมืองเพื่อถ่วงดุลอำนาจกับพม่า**” หรือเพื่อป้องกันการขยายอำนาจของพมามากกว่าการเจริญสัมพันธไมตรี แม้ว่าในครั้งนี้จะดูเหมือนไม่ประสบความสำเร็จนัก ด้วยว่าไม่มีหลักฐานชัดเจนเรื่องการส่งช้างเผือกเป็นเครื่องราชบรรณาการไปยังกรุงล้านช้าง รวมถึงการส่งพระเทพกษัตริย์ไปยังล้านช้างก็ยังคงถูกชิงตัวไปกลางทางจากฝีมือของพม่า แต่ทว่านัยทางการเมืองที่เริ่มไวก็เป็นผล สะท้อนได้จากเมื่อครั้งที่พระเจ้าบุเรงนองยกทัพใหญ่เข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา พระมหินทราธิราชส่งพระราชสาส์นไปขอความช่วยเหลือ พระเจ้ากรุงล้านช้างก็ส่งกองทัพมาช่วยเหลือ แม้ว่าพันธมิตรทางการเมืองที่สร้างขึ้นนี้จะยังไม่อาจทานอำนาจของพม่า ณ เวลานั้นได้ก็ตาม

3. บทบาทและความสำคัญทางการเมืองในการเป็น “ข้ออ้าง/เหตุผล” ของพม่าเพื่อทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยา

ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเกิดสงครามกับพม่าอย่างน้อย 3 ครั้ง (ศึกษาเพิ่มเติมได้ใน สารานุกรมไทย, 2567ก) คือ **ครั้งที่ 1** เรียกว่า สงครามคราวเสียพระสุริโยไท **ครั้งที่ 2** เรียกว่า สงครามช้างเผือก และ **ครั้งที่ 3** เรียกว่า สงครามคราวเสียกรุง ฯ ครั้งที่ 1

ภาพที่ 3

บทบาทและความสำคัญทางการเมืองในการเป็น “ข้ออ้าง/เหตุผล” ของพม่าเพื่อทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยา

ครั้งที่ 1 สงครามคราวเสียพระสุริโยไท เกิดขึ้นเมื่อช่วงเริ่มต้นรัชกาล เมื่อพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ กษัตริย์กรุงหงสาวดี ได้ทราบข่าวว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้นมีช้างเผือกอยู่หลายช้าง จึงได้ส่งพระราชสาส์น เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อทูลขอจำนวน 2 ช้าง แต่ทว่าได้รับการปฏิเสธ ดังนั้น พระองค์จึงทรงยกกองทัพใหญ่ เข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา รายละเอียดของพระราชสาส์นเป็นเรื่องราวของการ “หาเหตุ/ข้ออ้าง” มากกว่า “เหตุผล” ที่จะเป็นการทูลขอไว้เพื่อประดับพระเกียรติ ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารอย่างพงศาวดารหลายฉบับ รวมถึงนักวิชาการคนสำคัญหลายท่านที่มองว่า พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ยกทัพมาในครั้งนี้ด้วยได้ข่าวว่าเรื่อง ความวุ่นวายในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาจนอยู่ในช่วงอ่อนแอ และแม้พระองค์จะยังไม่สามารถมีชัยเหนือกรุงศรี อยุธยาได้แบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่ทว่ากรุงศรีอยุธยาก็ได้รับความเสียหายอย่างหนัก แม้เอกสารทาง ประวัติศาสตร์ยังไม่ชัดเจนว่ามีเรื่องการทูลขอช้างเผือกจริงหรือไม่ แต่ที่ชัดเจนคือเมื่อสิ้นสงครามกรุงศรีอยุธยา ต้องเสียช้างเผือกมากถึง 2 ช้าง ให้แก่พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้เพื่อแลกกับองค์ประกันคนสำคัญ รวมถึงเสียสมเด็จพระ สุริโยไท พระมเหสีในสมเด็จพระมหาจักรพรรติด้วย

ครั้งที่ 2 สงครามช้างเผือก เกิดขึ้นเมื่อพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่าพระองค์ต่อมาส่งพระราชสาส์น ทูลขอรับพระราชทานช้างเผือก 2 ช้าง เพื่อไปประดับพระเกียรติยศของพระองค์ และก็ได้รับการปฏิเสธจาก ทางกรุงศรีอยุธยา จนเป็นเหตุให้พระองค์ต้องทรงนำทัพใหญ่เข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง เช่นกันว่าครั้งนี้ก็ เหมือนว่าจะเป็นเพียงการ “หาเหตุ” เพื่อก่อสงคราม เพราะในพระราชสาส์นนั้นชัดเจนว่าเป็นการ “บังคับขอ” ผ่านพระราชไมตรี ผลของสงครามคราวนี้ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาต้องพ่ายแพ้ให้แก่พม่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ต้องถูกถอดออกจากกษัตริย์ พระเจ้าบุเรงนองทรงสถาปนาให้พระมหินทราธิราชเป็นกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ในขณะที่บุคคลสำคัญจำนวนมากก็ถูกนำตัวไปยังพม่าในฐานะองค์ประกัน ที่สำคัญกรุงศรีอยุธยาก็ต้องยอม ถวายช้างเผือกให้แก่พม่าที่กล่าวกันว่ามากถึง 4 ช้าง อาณาจักรก็กลายเป็นประเทศราชของพม่าที่ต้องส่งเครื่อง ราชบรรณาการไปถวายตามกำหนด

ครั้งที่ 3 สงครามคราวเสียกรุง ฯ ครั้งที่ 1 เป็นสงครามที่ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากข่าวเรื่องการสร้าง พันธมิตรทางการเมืองระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงล้านช้าง หลักฐานทางประวัติศาสตร์อธิบายเชื่อมโยงถึง เรื่องความไม่พอใจพระทัยที่กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาพระราชทานช้างเผือกให้แก่กรุงล้านช้างอย่างง่ายดาย ในขณะที่ ก่อนหน้านั้นพม่าต้องทำสงครามจึงได้มา จนนำมา ซึ่งสงครามครั้งใหญ่ที่กรุงศรีอยุธยาต้องเสียเอกราชแบบ เบ็ดเสร็จเด็ดขาดให้แก่พม่า รวมถึงสิ้นสุดกษัตริย์ราชวงศ์สุพรรณภูมิ ด้วยว่าพระเจ้าบุเรงนองได้สถาปนาให้ สมเด็จพระมหาธรรมราชาขึ้นเป็นกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองประเทศราชของพม่า

ทั้ง 3 บทบาทของ “ช้างเผือก” ช้างต้น ล้วนเกี่ยวเนื่องกับหลักคิดเรื่อง “จักรพรรดิราช” หรือ “ราชาเหนือราชา” ทั้งสิ้น กล่าวคือช้างเผือกกลายเป็นสิ่งเสริมบารมีของกษัตริย์ให้สูงส่งยิ่งขึ้น ทั้งการน้อมเกล้า ฯ ถวายแด่จักรพรรดิจีน การพระราชทานให้แก่พระเจ้ากรุงล้านช้าง การเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนกับองค์ประกัน รวมถึงการทูลขอจากกษัตริย์หงสาวดี

แนวคิดเรื่อง **จักรพรรดิราช** เป็นแนวคิดที่เกิดจากความเชื่อเรื่องอำนาจของผู้ปกครองที่ถูกพันกับ เรื่องอาณาเขตหรืออำนาจทางการเมือง ที่ในอดีตรูปแบบของผู้นำอยู่ในรูปของ “กษัตริย์” หรือ “ราชา” ดังนั้น **จักรพรรดิราช** จึงเป็น “เจ้า” หรือ “ราชาในอุดมคติ” ที่ปกครองผู้คนโดยอาศัย “ธรรม” เป็นที่ตั้ง

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ (2563) ได้อธิบายว่า “**พระจักรพรรดิราช**” ตามคติในพุทธศาสนา หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เหนือมวลมหากษัตริย์ทั้งหลายในสากลจักรวาล ซึ่งปรัมปราคติ (Mythology) ในศาสนาพุทธยังได้อ้างไว้อีกด้วยว่า พระชาติสุดท้ายของผู้ที่สั่งสมบุญญาธิการมามากพอสำหรับการบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ จะสามารถเลือกได้ว่าจะจะเป็น พระบรมศาสดาเอกของโลกผู้เป็นเลิศในทางธรรม หรือ พระจักรพรรดิราชผู้เป็นใหญ่ในทางโลก นั้นหมายความว่า ถึงแม้โดยอุดมการณ์แล้วพระพุทธศาสนาจะเน้นย้ำใน “**ทางธรรม**” มากกว่า “**ทางโลก**” แต่ก็ใช่ว่าคติที่ระบุให้ผู้เป็นใหญ่ในทางโลกอย่าง “**พระจักรพรรดิราช**” ก็มีความสูงส่งของสถานภาพไม่ต่างอะไรจากผู้เป็นใหญ่ในทางธรรมอย่าง “**พระพุทธเจ้า**” ดังนั้น การขยายหรือแผ่พระราชอำนาจไปในพื้นที่ต่าง ๆ ของกษัตริย์ก็เป็นไปโดยธรรมที่จะทำให้พระบารมีที่แผ่ออกไปนั้นส่งผลให้ผู้คน “**พ้นทุกข์**”

แนวคิดดังกล่าวนี้เริ่มต้นมาจากวัฒนธรรมพราหมณ์-ฮินดู ต่อมาเมื่อพุทธศาสนารุ่งเรือง กรอบคิดดังกล่าวก็ถูกขบขันให้มีความสำคัญมากขึ้น สถานะของ “**จักรพรรดิราช**” จึงเทียบเคียงได้กับ “**พระพุทธเจ้า**” โดยมีนัยที่ว่าพระพุทธเจ้าและจักรพรรดิราชจะนำพาผู้คนให้หลุดพ้นเสียจากห้วงแห่งทุกข์ได้ และแนวคิดเรื่องจักรพรรดิราชก็ได้ถูกเชื่อมโยงและสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้นำในการขยายอำนาจของตนไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ถือเป็นความชาญฉลาดของผู้นำที่ใช้เป็นกุศโลบายเพื่อให้สถานะของตนเองก้าวไปสู่จุดสูงสุดนั่นก็คือ “**จักรพรรดิราช**” (สารานุกรม ผลิต, 2567ก, น. 705-706) และข้างเผือกก็เป็นส่วนหนึ่งในการเสริมหรือสนับสนุนแนวคิดดังกล่าวให้เด่นชัดขึ้น

องค์ความรู้ที่ได้รับ

ข้างเผือก ในประวัติศาสตร์แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งหรือมีบทบาทและนัยสำคัญทางการเมืองอย่างน่าสนใจ ทั้งการยินยอมมอบให้ การร้องขอ หรือแม้แต่การบังคับขอ กล่าวคือ

กรณีที่ 1 การนำข้างเผือกเป็นหนึ่งในเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีน ก็เพื่อให้ราชสำนักจีนนั้นเกิดความพึงพอใจในความจงรักภักดีของกรุงศรีอยุธยา แต่ทว่าได้แฝงนัยทางการเมืองและการค้าไว้อย่างชัดเจน จากการที่หมายให้ข้างเผือกทำหน้าที่เสริมบารมีของจักรพรรดิจีนให้สูงส่งในฐานะจักรพรรดิราช

กรณีที่ 2 การพระราชทานให้พระเจ้ากรุงล้านช้างตามที่มีพระราชสาส์นมาทูลขอการพระราชไมตรีที่แม้ว่าจะมีนัยทางการเมืองเรื่องความพยายามในการสร้างพันธมิตรเพื่อต่อต้านอิทธิพลของพม่าก็ตาม แต่การที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระราชทานให้ไปนั้นก็สะท้อนนัยว่าพระองค์ทรงเป็นจักรพรรดิราชที่ทรงพระเมตตา

กรณีที่ 3 การมีพระราชสาส์นมาทูลขอหรือบังคับขอรับพระราชทานของกษัตริย์พม่า ทั้งพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ (ที่แม้ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่ามีพระราชสาส์นมาทูลขอจริงหรือไม่) และพระเจ้าบุเรงนอง แต่ทว่ากลับได้รับการปฏิเสธจนนำมาซึ่งสงครามระหว่างกันนั้น ต่างก็สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า **ข้างเผือก** คือสิ่งที่เสริมบุญบารมีของผู้ที่จะเป็นจักรพรรดิราชเท่านั้น ดังนั้นการตอบปฏิเสธของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงอธิบายว่ากษัตริย์พมามีคู่ควรใน “**จักรพรรดิราช**” และการยกทัพเข้ามาทำสงครามของกษัตริย์พม่าทั้ง 2 ครั้งก็สะท้อนนัยเช่นกันว่า ทั้งพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้และพระเจ้าบุเรงนองต่างก็คู่ควรใน “**จักรพรรดิราช**”

เหล่านี้คือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญทางการเมืองของ “ช้างเผือก” ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา ว่ามีมากกว่าการเป็นของคู่บุญบารมีของกษัตริย์และการเป็นสัตว์มงคลของบ้านเมือง ตามคติความเชื่อโบราณของผู้คนในภูมิภาค หากแต่เป็นของมีค่าที่ถูกนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งในเงื่อนไขทางการเมืองในบริบททางประวัติศาสตร์ตามอุดมคติเรื่อง “จักรพรรดิราช” หรือกษัตริย์ผู้มากด้วยบุญบารมีด้วย

ข้อเสนอแนะ

อันที่จริงบทบาทของ “ช้างเผือก” หรือ “ช้างมงคล” ไม่ได้มีเฉพาะในช่วงแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น หากแต่เมื่อพิจารณาในบริบททางประวัติศาสตร์จะพบว่าช้างเผือกเข้ามามีส่วนร่วมบทบาทในประวัติศาสตร์ชาติเรื่อยมา ดังนั้นเพื่อขยายพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชาติให้มากขึ้น ควรได้มีการศึกษาในประเด็นดังกล่าวในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ให้ครบถ้วนชัดเจน อันจะเป็นการช่วยฉายภาพทางประวัติศาสตร์ของชาติให้กระจ่างชัดและเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2565). *ความสัมพันธ์ไทย-จีน จากเอกสารสมัยราชวงศ์หยวน หมิง ชิง. สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. (2551). พงศาวดารเรื่อง ไทยรบพม่า (พิมพ์ครั้งที่ 3). มติชน.*
- นราธิปประพันธ์พงศ์, กรมพระ. (2550). *พระราชพงศาวดารพม่า. ศรีปัญญา.*
- นันทกา สิทธิมงคล. (2553). *ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง. แสงดาว.*
- นายต่อ. (2562). *มหาราชวงศ์ พงศาวดารพม่า (พิมพ์ครั้งที่ 2). ศรีปัญญา.*
- พระราชบัญญัติรักษาช้างป่า พระพุทธศักราช 2464. (2464, 26 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 หน้า 75-87.
- พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา. (2564). ศรีปัญญา.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่น. (2559). ศรีปัญญา.
- พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ. (2546). *พระสมุหตำรวจแผนกคลัง. กรมศิลปากร.*
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. ราชบัณฑิตยสถาน.*
- ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2563, 10 สิงหาคม). *จักรพรรดิราช: พิธีกรรม และสัญลักษณ์. ศิลปวัฒนธรรม.*
- https://www.silpa-mag.com/history/article_5481.
- สรวิชัย ฤทธิจรุญโรจน์. (2563, 29 กันยายน). *ช้างเผือก ต้องมีสีขาวเท่านั้นจริงหรือ. Museum Core.*
- <https://www.museumsiam.org/km-detail.php?CID=177&CONID=4246>.
- สำราญ ผลดี. (2567ก). *1893-2310 ประวัติศาสตร์และการเมืองไทยสมัยอยุธยา. แสงดาว.*
- สำราญ ผลดี. (2567ข). *จีน-สยาม ประวัติศาสตร์ ผู้คน การค้า และบรรณาการ. เบื้องบรรพ์.*
- สืบแสง พรหมบุญ, กาญจณี ละอองศรี แปล. (2525). *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย ค.ศ.1281-1853. มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.*
- อิสวสุ. (2558, 4 พฤษภาคม). *ช้างเผือก คติความเชื่อ ที่ยังไม่เลือนหาย. MTHAI. <https://mthai.com/horoscope/292917.html>*
- Maung Htin Auang, เพ็ชรี สุมิตร แปล. (2551). *ประวัติศาสตร์พม่า (พิมพ์ครั้งที่ 3). มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.*